

для создания максимально благоприятных условий для формирования самодостаточного человека.

Ключевые слова: личность, воспитание, самосознание, человекоцентризм, диалогизм.

Ozminska I. D. The role of upbringing and education in the formation of self-consciousness.

The article is devoted to the role of education and upbringing in the formation of self-consciousness of an individual. It considers the steps necessary to create favorable conditions for the formation of a self-sufficient person.

Keywords: personality, education, awareness, human-centered approach, conversation-centered approach.

Тополь О.В.

ХРИСТИЯНСЬКЕ РОЗУМІННЯ СТАРОСТІ: БІБЛІЙНИЙ ДИСКУРС

У статті охарактеризовано особливості формування християнського світогляду у слов'ян. Проаналізовано основні чинники, що сприяли укоріненню християнської релігії: поступовість впровадження і офіційність визнання; відповідність дохристиянським традиціям праукраїнців; емоційність, етичність, які співзвучні українському менталітетові, глибока вроджена духовність та релігійність українців; особливості життєдіяльності. Досліджене значення старості у християнстві за допомогою методу біблійного дискурсу. Розкрито значення старості як періоду найвищого духовного розквіту, підготовки до переходу від Небуття (матеріального, фізичного життя) до Буття (життя вічного). Зазначено, що образ старості як ознака Божого благословення формує повагу до літніх людей, які забезпечують передачу молодшим поколінням власного соціального досвіду, національно-культурних і загальнолюдських цінностей, духовних, моральних та етичних норм.

Ключові слова: християнство, релігія, старість, Біблія, дискурс.

Філософія як теорія мудрого існування людини у світі постає на рубежі X-XI ст. з міфології й язичницької релігії в усній творчості та писемній творчості, що розвинулася з введенням християнства. Перехідним етапом від язичницької до християнської релігії стало двовір'я. Двовір'я як форма компромісного існування протилежних світоглядних концепцій праукраїнців з'явилося вже в перші десятиліття після християнізації Київської Русі. В XI ст. церковно-

політичний діяч, письменник-полеміст Ф. Печерський для характеристики нового на той час явища – мирного поєднання обох вір (язичництва й християнського православ'я) у свідомості народу писав, що називаючись християнами вони продовжують жити «по-поганськи», що означало дотримуючись традицій старої віри.

Нова християнська віра спочатку була однією з гілок віри ведійської та успішно співіснувала з нею. Православно-ведична й православно-християнська віра спільні своїм монотеїзмом, мають багато близьких символів та обрядів, навіть співзвучними є слова «бог» і «бхага» – вищий дух. Сам термін «православ'я» від ведичного «Прав» – світ Богів і божественний закон, який править світом, та «славлення» – язичницька богослужба на честь Права.

Заміна язичницьких вірувань і обрядів християнським культом відзначалась пристосуванням останнього до давніх традицій. Язичницький Бог-сонце Дажбог став ототожнюватися з Ісусом Христом, який зображувався із сонцем-німбом, бога Перуна замінив Ілля, Ярила – святий Георгій. Свято Роздва (на честь Рода і Рожаниці) замінило Різдво Христове а Великдень (з розписом писанок) – Воскресіння Христове.

О. Асов пише: «Будь-які чужорідні ідеї – й візантійсько-християнські, й західницькі, й комуністичні, й сучасні космополітичні, та інші – прижилися на Русі лише настільки, наскільки вони самі увібрали в себе наші прадавні родові, ведичні за походженням» [1, 374].

Християнська релігія, спираючись на національні особливості мислення та обрядовість, набула нових рис синкретичного характеру (в ній об'єдналися язичницькі та християнські світоглядні уявлення і традиції).

Багато дослідників сьогодні переглядають існуючу дефініцію про прогресивність явища християнізації Русі для національно-культурного розвитку України. М. Михальченко та З. Самчук у книзі «Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів» відзначають негативні висліди введення на Русі християнства візантійського зразка як офіційної релігії. «У 988 році був географічно зафіксований поділ західних (власне європейських) традицій Риму та східних (напівазіатських) традицій Візантії <...> Згодом кості географічних реалій обросли м'ясом психологічних комплексів, ціннісних розбіжностей, етичних невідповідностей тощо» [15, 205]. Прийняття церковнослов'янської (староболгарської) мови як офіційної, закріпило її «роздвоєність» з усною українською мовою, що загальмувало розвиток національної мови та культури.

Г. Лозко зазначає, що християнство внесло дисгармонію у світогляд праукраїнців: «Християнський аскетизм як спосіб духовного самовдосконалення сприймався народом негативно, критично ставився в Україні й до християнської ідеї покірності долі, відречення від світу, віддаючи перевагу активному способу життя з його ідеєю радості, добробуту і щастя в родинному житті. Все це поступово призвело до змін і в суспільних та родинних відносинах, морально-етичних нормах поведінки, тим самим змінивши чи навіть викрививши етнічне світосприйняття, що, закономірно, виявилось в деякій деформації менталітету» [14].

О. Донченко та Ю. Романенко, говорячи про невідповідність християнства українському психологічному типові «етнос, занурений у стихію природного становлення з її домінуванням підсвідомого, дуже неохоче сприймає все, що пов'язане з послідовністю, аскетизмом, індивідуалізацією», вважають православ'я формою, яка «дає змогу поєднувати фальшиву імітативність релігійних обрядів з язичницькою «вольницею», вдавати з себе благородних, добродесних і разом з тим не утискувати свою біологічну непосредність» [2, 162].

В. Шевченко зазначає, що з прийняттям християнства був порушений сакральний центр Київської Русі, зникло об'єднуюче політичне начало і як конфедеративна держава вона була знищена кочівниками монголо-татарами. Автор робить висновок про те, що «ототожнення мудрості із політичною владою, як і відмова від власної мудрості, згубно впливають на існування народів» [17, 30].

Метою нашого дослідження є з'ясування того, завдяки чому християнські догми, що були негативно сприйняті народом на початках, стали панівними у релігійному світогляді українців.

Можна припустити, що укоріненню християнства в Україні сприяли з одного боку поступовість його впровадження і офіційність визнання, що підтримувалось організованою системою культу та мало розгалужену мережу храмів, монастирів, навчальних закладів тощо. З іншого – його відповідність способу мислення, життєвим установкам та дохристиянським традиціям праукраїнців; емоційність, етичність візантійського християнства співзвучно українському менталітетові, а його змістовне наповнення лягло на ґрунт глибокої вродженої релігійності українців.

Відзначаючи високу релігійність українців, М. Костомаров пише: «У нихъ сильно чувство всеприсутствія Божія, душевное умиленіє, внутреннее обращеніє къ Богу, тайное размышленіє о Промыслѣ, надъ собою, сердечное влеченіє къ духовному, неизвѣстному, непредставляемому воображеніємъ, таинственному, но

отрадному міру» [13, 70].

Українці більшого значення надають внутрішньому змісту релігії, а не її зовнішнім організаційним формам, обрядам. Наприклад, українська церква не зазнавала поділу, на відміну від російської церкви, яка пережила розкол, що був викликаний реформами Московського патріарха Никона щодо обрядів. Втікаючи від російських переслідувань і оселяючись на Лівобережній Україні, створюючи «розкольничі» слободи на території Чернігівського та Стародубського полків, старовіри зберігали обрядові особливості: хреститися двома перстами, богослужіння вести за Єрусалимським уставом, співати унісонно, використовувати старі написання старослов'янських слів та інші. Про великоруський народ М. Костомаров говорить: «...въ нихъ мало внутренняго благочестія, піетизма; мы встрѣчаемъ ханжей, изувѣровъ, строгихъ исполнителей внѣшнихъ правилъ и обрядовъ, но также безъ внутренняго благочестія, большею частью хладнокровныхъ къ дѣлу релігії, исполняющихъ внѣшнюю ея сторону по привычкѣ, мало отдающихъ себѣ отчета, почему это дѣлается» [13, 70].

Авторитет ідеалу в українців набагато сильніший авторитету конкретної одиниці. На відміну від католицької церкви, де прихожани звертаються до Папи, який є посередником між ними та Богом, в православній церкві, де такого посередника немає, віруючий звертається у своїх молитвах напряму до Всевишнього. Бог для українців – внутрішній моральний закон. «Царство Боже всередині нас», – за висловом Г. Сковороди.

Серед джерел високої релігійності українців дослідники виділяють особистісні риси, особливості життєдіяльності, геополітичне положення України тощо.

Така риса українського характеру, як інтровертованість (спрямованість на свій внутрішній світ), може проявлятися у «втечі від дійсності» в світ містики, ілюзій, фантазій, естетики, релігії. Втеча від буденного життя – у «святочну декоративність», яку віднаходимо в православній церкві, або усамітнення за релігійними переконаннями (монахи).

Територіальне розташування України між Сходом і Заходом, її «межове положення», породжувало «межові ситуації», гостро ставило питання про смисл життя й вище Буття. Набіги кочівників, загарбників, несли смерть, руїну, знищення. У такій ситуації, коли знижується цінність самого життя, набирала сили християнська ідея про «вічне життя». Віра укріплювалась сподіваннями, що земні страждання, змінить блаженне життя у Господа.

Особливості життєдіяльності українців обумовлювали аграрна праця та сільські умови проживання (до 20-х років ХХ ст. 90% населення було селянським). Прив'язаність до землі, близькість до природи, повна залежність від врожаїв спонукала українців до роздумів над таємницями природи та життя, формувала хліборобську психіку.

На тісний зв'язок хліборобської психіки з релігійністю вказують О. Кульчицький, І. Мірчук, М. Шлемкевич та інші. Зберігалося поклоніння дохристиянським Богам, наприклад, Богу Волосу (що донині спостерігаємо в різдвяних святкуваннях з кутею та дідухом). На думку М. Костомарова, український народ завжди зберігатиме в собі «начало релігії», що витікає з поетичного настрою, яким відрізняється його духовний склад. «Гдѣ поэзія, тамъ релігія; одно безъ другого не мыслимо» [13, 71] в той же час поезія «нераздѣльна отъ природы, она оживляетъ ее, дѣлаетъ ее участницею радости и горя челоѵческой души», – зазначає автор [13, 65].

В. Янів проголошує: «Українська душа з природи релігійна, чи точніше, християнська («Anima natura – liter christiana»)» [18, 276].

Про високу духовність українського народу, джерелом якої є любов до рідної землі, писали багато літературних класиків: О. Кобилянська, В. Симоненко, Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, В. Стефаник і багато інших. Праці П. Юркевича, Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Куліша підводили до розуміння основоположних категорій життя через тези Святого Письма.

У межах релігійного дискурсу дослідники виокремлюють біблійний дискурс (О.С. Кирилюк, Н.А. Золотухіна, Н.Г. Явтушенко, П.В. Мацьків). Т.А. Івасишина аргументує наявність біблійного дискурсу так: «Зважаючи на те, що Біблія – це не просто текст, а мегатекст, який детермінує світоглядні позиції соціуму, основні аспекти культури, буття етносу й цивілізації, що може вивчатися в різних функціональних площинах, можемо стверджувати про наявність біблійного дискурсу як дискурсивного типу» [8, 470].

Метою статті є дослідження значення старості у християнстві за допомогою методу біблійного дискурсу.

У похилому віці людина переосмислює своє життя, звертається до власного минулого, підбиває своєрідні підсумки, надає об'єктивну оцінку людським стосункам та складним ситуаціям власного життя. З плином часу пом'якшується сприйняття болісних критичних життєвих моментів, що дає можливість їх заново пережити та зупинитись на нерозв'язаних питаннях. Життєві труднощі та індивідуальні страждання, які проходить людина з вірою у душу, зміцнює її дух. У

Біблії зазначено: «Утиски приносять терпеливість, а терпеливість – досвід, а досвід – надію» [16, 1256].

У християнському світогляді земне життя людини обмежується часовими межами, що зменшує його цінність, підкреслює його незворотність, випадковість й швидкоплинність. Життя людини є коротким, нетривалим і крихким, на відміну від Бога, атрибутом якого є вічність, але душа людини, як божественне начало – є вічною. У Біблії сказано: «Немає людини, яка б мала владу над днем смерті (...), і вернеться порох у землю як був, а дух вернеться знову до Бога, що дав був його. Наймарніша марнота – марнота усе. Дитинство і рання життєва зоря – то марнота!» [9, 753].

Віруюча людина за життя має моральну підтримку і в старості буде дана їй «ситість» і «свіжість» [12, 671]. У літньому віці людина повинна мати чисті помисли та добродійну поведінку.

Головний здобуток людського життя – мудрість. Цитуємо Біблію: «Мудрість життя зберігає тому, хто має її» [9, 748]; «Мудрість – це найкраще надбання людини, від якого залежить і довгість літ її»; «Блаженна людина, що мудрість знайшла, і людина, що розум одержала, бо ліпше надбання її від надбання срібла, і від щирого золота ліпший прибуток її, дорожча за перли вона, і всіляке жадання твоє не зрівняється з нею. Довгість днів – у правиці її, багатство та слава – в лівиці її. Вона дерево життя для тих, хто тримається міцно її, і блаженний, хто держить її! Пізнання Святого – це розум, – бо мною помножаться дні твої, і додадуть тобі років життя» [11, 717].

Християнське вчення розглядає земне життя як цілісність етапів підготовки до життя вічного. Старість – знак Божого благословення, останній етап людської зрілості важливий як для самої літньої людини, так і суспільного середовища, оскільки вона є зберігачем духовної спадщини, ідеалів і цінностей, колективної пам'яті, мудрості та досвіду.

Святе письмо вчить шанувати і поважати батьків. «Спасеться» той, хто прославляє і шанує батьків: свої гріхи очистить, збере великий скарб, буде довголітнім, «бо батьківське благословення скріплює дома дітей, матрина ж клятва викорінює основи» [10, 127]. У старості за своїх батьків дитина має заступатися, не засмучувати їх, мати прощення, якщо розум їхній змаліє, приймати з радістю їхню присутність, шанувати чесноти, цінувати справи й в усьому допомагати.

У Біблії, коли йдеться про любов і повагу до батьків, мається на увазі також любов і повага до предків своїх, підкреслюється взаємозв'язок поколінь та його важливий вплив на розвиток окремої

людини, яка стає багатшою від досвіду, «дарів і харизматів усіх» і всього народу. Заповідь Декалогу «Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі» [3, 95] звучить не лише як обов'язок перед батьками, а і як взаємна відповідальність поколінь.

Досвід літніх людей має стати опорою для молодих, які роблять перші кроки у житті й шукають свою дорогу. Повага і любов до літніх, що проповідується у Святому Письмі, надають їм можливість почувати себе потрібними спільноті. Хоча тіло зазнає старіння, але дух, постійно відкритий перед вічністю, може залишитися молодим, якщо літня людина має чисте сумління і водночас спізнає турботливу опіку та вдячність з боку близьких.

У старості, усвідомлюючи неминучість смерті людина найбільше схильна замислюватись про вічне, хоча перспектива відходу з життя земного в будь-якому віці пробуджує страх. Як зазначено в Біблії, створена людина була для вічного життя, а смерть увійшла у світ внаслідок учиненого гріха, «через заздрість диявола». У посланні св. апостола Павла до Римлян говориться: «Заплата за гріх – смерть, а дар Божий – вічне життя в Христі Ісусі, Господі нашім!» [16, 1256]. Сам Ісус, який не знав гріха, відчував перед смертю страх: «Отче Мій, коли можна, нехай омине ця чаша Мене» [7, 1104]; коли помер Лазар, хоча Ісус думав про його воскресіння, «заплакали сльози Ісусові» [5, 1197] над його гробом.

У Душпастирській Конституції II Ватиканського собору говориться так: «Тасмниця людської долі стає найбільше явною перед лицем смерті. Не тільки хвороби і прогресуючий розклад тіла терзають людину, а й ще більше, страх перед знищенням назавжди» [4, 18]. Проте «Бог же не є Богом мертвих, а живих» [6, 1129]. Апостол Павло засвідчує, що Бог, «який мертвих оживляє» [16, 1256], поверне до життя «оживить і смертельні тіла ваші через Святого Духа, що живе в вас» [16, 1259]. «Я воскресення й життя. Хто вірує в Мене, хоч і вмере, буде жити! І кожен, хто живе і хто вірує в Мене, – повіки не вмере», – говорить Ісус [5, 1197].

Оскільки в Християнстві смерть – це не кінець, а початок нового життя, то і старість розуміється етапом найбільшої зрілості, що формується у щедру молінні та служінні Богові, поглибленні духовності, інтелектуальному вдосконаленні а також підтримці дружніх стосунків з іншими, передачі накопичених вмінь і досвіду, що дає усвідомлення цінності життя.

Отже, в Святому Письмі розкривається значення старості як вікового періоду, в якій людина самовдосконалюючись, досягає свого найвищого духовного розквіту, готується до переходу від Небуття

(матеріального, фізичного життя) до Буття (життя вічного). Людина має підготуватися до тілесного перетворення, очищення від гріхів, звільнення від втомленого, старого тіла – таку можливість дає їй літній вік. Коли тіло немічне, дух зміцнюється. Зменшення плотських бажань, межові стани, викликані хворобами і смертю близьких, за яких людина частіше звертається до Бога, сприяють духовному просвітленню. Християнське вчення заперечує негативне змістовне поле старості як припинення існування, оскільки зі смертю людини набуває оновленого життя її душа.

У світлі християнського вчення, за яким земне життя є лише підготовкою до життя вічного, спостерігається протиріччя іманентного й трансцендентного: старість, що не має життєвої перспективи, так само як і смерть, є злом, але як час, відпущений для покаяння, пізнання сенсу життя, набуття мудрості, як шабель на шляху до Бога, вона є благом. Трансцендентно й смерть є благом, тому що Бог не дає безсмертя розтлінню, людській матеріальності. Смерть, перериваючи лінію життя кожної людини, знімає вантаж її гріховності. Образ старості як ознака Божого благословення, формує пошану до літніх людей, які забезпечують передачу молодшим поколінням власного соціального досвіду, національно-культурних і загальнолюдських цінностей, духовних, моральних та етичних норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асов А.И.* Тайны «Книги Велеса» / А. И. Асов. – М. : Вече, 2008. – 416 с.
2. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) / Олена Донченко, Юрій Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
3. Друга книга Мойсеєва: Вихід // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 71-122.
4. Душпастирська Конституція «Про Церкву в сучасному світі» // Документи Другого Ватиканського собору : Конституції, декрети, декларації. – Львів : Свічадо, 1996. – С. 499-619.
5. Євангелія від св. Івана // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 1180-1211.
6. Євангелія від св. Марка // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 1110-1136.

7. Євангелія від св. Матвія // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 1067-1110.
8. *Івасишина Т. А.* Релігійний та біблійний дискурси: проблеми розмежування / Т. А. Івасишина // «Studia linguistica» : зб. наук. праць. Вип. 5. Ч. 2. – 2011 р. – С. 468-471.
9. Книга Еклезіястова (або Проповідника) // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 742-754.
10. Книга Мудрості Ісуса, сина Сираха // Книги Приповідок, Еклезіяста, Пісні Пісень, Мудрості та Сираха, т. 24-27. – Львів : Українське біблійне товариство, 2004. – С. 118-188.
11. Книга приповістей Соломонових // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 708-742.
12. Книга Псалмів // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 608-708.
13. *Костомаров Н.* Две русские народности / Николай Костомаров // Основа. – СПб. – 1861. – №3. – С. 33-80.
14. *Лозко Г. С.* Українське язичництво як джерело побутового релігійного синкретизму : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11 / Лозко Галина Сергіївна. – К., 1996. – 147 с.
15. *Михальченко М.* Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів / Микола Михальченко, Зореслав Самчук. – Дрогобич : Відродження, 1997, 1988. – 288 с.
16. Послання св. апостола Павла до римлян // Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – С. 1252-1268.
17. *Шевченко В. І.* Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії (Теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у ВНЗ) / В. І. Шевченко. – К. : Фоліант, 2007. – IV, 244 с.
18. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології / Володимир Янів / упоряд. М. Шафовал. – 3-те вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 341 с.

Тополь О. Християнское понимание старости: библейский дискурс.

Охарактеризованы особенности формирования христианского мировоззрения у славян. Проанализированы основные факторы, которые способствовали укоренению христианской религии: постепенность внедрения и официальность признания; соответствие дохристианским традициям праукраинцев; эмоциональность, этичность, которые созвучны украинскому менталитету, глубокая врожденная духовность и религиозность украинцев; особенности жизнедеятельности. Исследовано

значення старості в християнстві з допомогою методу біблейського дискурсу. Раскрыто значення старості як періода найвищого духовного расцвету, підготовки, к переходу от Небытия (матеріальної, фізичної життя) к Бытию (жизни вечной). Отмечено, что образ старості как признак Божьего благословения, формирует уважение к пожилым людям, которые обеспечивают передачу младшим поколениям собственного социального опыта, национально-культурных и общечеловеческих ценностей, духовных, моральных и этических норм.

Ключевые слова: християнство, релігія, старість, Біблія, дискурс.

Topol O. Christian understanding of senility: biblical discourse.

The main features of Christian world view forming of Slavs were described. The basic factors that assisted the taking root of Christian religion were analysed. Among them are: gradualness of introduction and officialness of confession; the accordance to pre-christian traditions of ancient Ukrainian people; emotionality and ethicness, that are consonant to Ukrainian mentality, deep innate spirituality and religiousness of Ukrainians; main features of vital functions. The value of senility in Christianity was investigated by means of biblical discourse. The value of old age as the period of the greatest spiritual bloom and preparations to the transition from Nonexistence (material, physical life) to Existence (life eternal) were exposed. It is marked that the character of senility as the sign of Divine benediction forms respect to elderly people who provide the transmission of their own social experience, national – cultural and all mankind values, spiritual, moral and ethic norms to junior generations.

Keywords: Christianity, religion, old age, Bible, discourse.

Осьмак Т. В.

**ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ:
ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ**

У статті розглянуто форми та методи полікультурності майбутнього вихователя у трудовому навчанні. Вказано умови набуття полікультурної підготовки вчителю, а також завдання полікультурності освіти. Перераховано базові принципи організації полікультурної освіти. Уточнено особливості форм роботи з дітьми та дорослими.

Ключові слова: полікультурне виховання, форми та методи полікультурності.

Проблеми полікультурного виховання молоді, формування людської та національної самосвідомості, громадянської позиції, активного й відповідального ставлення до життя є одними з